

Εισαγωγή

Αξιοθαύμαστα πράγματα

Πολύ λίγα γνωρίζουμε για τον Φλέγοντα. Βασική πηγή πληροφοριών για τον βίο του είναι το λεξικό *Σούδα*. Από αυτό μαθαίνουμε πως ο Πόπλιος Αίλιος Φλέγων, όπως ήταν ολόκληρο το όνομά του, καταγόταν από τις Τράλλεις (σημερινό Αϊδίνι) της Μικράς Ασίας και πως υπήρξε απελεύθερος του αυτοκράτορα Αδριανού (117–138). Πρέπει να είχε καλές σχέσεις με την αυλή του αυτοκράτορα, όπως φαίνεται από αφιέρωσή του σε κάποιον Αλκιβιάδη — άγνωστο από άλλες πηγές — που ανήκε στην προσωπική φρουρά του Αδριανού (Φώτιος, *Βιβλιοθήκη* 97.25–26).¹ Η *Historia Augustae*, μια σειρά βιογραφιών Ρωμαίων αυτοκρατόρων με αδιαβάθμητο ανεκδοτολογικό υλικό και επιλήψιμο ιστορικά χαρακτήρα, ισχυρίζεται πως, σύμφωνα με φήμες, ο Αδριανός χρησιμοποίησε το όνομα του Φλέγοντα για να υπογράψει έργα που υποτίθεται ότι έγραψε εκείνος (*Hist. Aug* 1.16.1). Η πληροφορία κρίνεται ανακριβής και κανείς μελετητής του Φλέγοντα δεν την αποδέχεται.

Η *Σούδα* τού αποδίδει αρκετά έργα, πολύ λίγα όμως έφτασαν ως εμάς. Φαίνεται πως το πιο φημισμένο ήταν

οι *Όλυμπιάδες*, γνωστό με τον τίτλο *Όλυμπιονικῶν και χρόνων συναγωγή* ή απλώς *Χρονικά*, από το οποίο σώζονται αποσπάσματα. Πρόκειται για έναν κατάλογο των ολυμπιονικῶν, από την πρώτη Ολυμπιάδα, το 776, μέχρι τη 229η, στα χρόνια του αυτοκράτορα Αδριανού. Το έργο αποτελείτο από δεκαέξι βιβλία. Σύμφωνα με τη Σούδα, ο Φλέγων είχε γράψει και δύο συνόψεις του: μία σε οκτώ βιβλία και μία ακόμα συντομότερη σε δύο βιβλία με τον τίτλο *Έπιτομή Όλυμπιονικῶν*. Καμιά από αυτές τις εκδοχές δεν σώζεται.

Σώζεται όμως μεγάλο μέρος του παραδοξογραφικού έργου *Περὶ θαυμασίων* (από εδώ και πέρα *Αξιοθαύμαστα πράγματα*) και το επίσης παραδοξογραφικό *Περὶ μακροβίων*, ένας κατάλογος υπεραιώνόβιων ανθρώπων. Η Σούδα τα αναφέρει σαν ένα έργο *Περὶ μακροβίων και θαυμασίων*, όμως μάλλον πρόκειται για παρανόηση. Στο λεξικό αναφέρονται τρία ακόμα έργα του Φλέγοντα, που δεν έχουν σωθεί: μια περιγραφή της Σικελίας (*Έκφρασις Σικελίας*), μια πραγματεία για τις ρωμαϊκές γιορτές (*Περὶ τῶν παρὰ Ρωμαίοις ἑορτῶν*) και μια τοπογραφία της Ρώμης (*Περὶ τῶν ἐν Ρώμῃ τόπων και ὧν ἐπικέκληνται ὀνομάτων*). Η φράση «και άλλα» με την οποία κλείνει τον κατάλογο των έργων του το λήμμα υπονοεί ότι υπήρχαν και άλλα έργα, για τα οποία δεν έχουμε πληροφορίες.

Με μια πρώτη ματιά μπορεί να φανεί περίεργο που το όνομα του Φλέγοντα μνημονεύεται από πολλούς χριστιανούς συγγραφείς, αλλά υπάρχει εύλογη εξήγηση. Στα ευαγγέλια αναφέρεται πως την ώρα της σταύρωσης έπεσε σκοτάδι και σείστηκε η γη (Μτ. 27:45–53, Μκ. 15:33–38, Λκ. 2:44–45). Φαίνεται πως ο Φλέγων, σε ένα χαμένο

μέρος των *Χρονικῶν* του ανέφερε πως κατά το τέταρτο έτος της 202ης Ολυμπιάδας, την εποχή του αυτοκράτορα Τιβέριου (14–37), συνέβη έκλειψη ηλίου και σεισμός. Οι χριστιανοί συγγραφείς είδαν σ' αυτό μια μαρτυρία εθνικού συγγραφέα που επιβεβαίωνε την ευαγγελική περιγραφή. Έτσι άρχισαν να γίνονται αναφορές στον Φλέγοντα από τον 3ο αιώνα μέχρι τη μέση βυζαντινή περίοδο.

Τη σχετική περικοπή του Φλέγοντα φαίνεται πως επικαλέστηκε πρώτος ο εκκλησιαστικός συγγραφέας και ιστορικός Σέξτος Ιούλιος Αφρικανός, αλλά το μέρος των *Χρονογραφιῶν* του όπου υπήρχε η σχετική πληροφορία είναι πια χαμένο. Σε αυτόν πρέπει να βασίστηκε ο Ωριγένης, που στο *Κατὰ Κέλσου* (2.33) γράφει πως επί Τιβερίου, όταν σταυρώθηκε ο Ιησούς, έγινε μεγάλος σεισμός, επικαλούμενος ως μάρτυρα τον Φλέγοντα και τα *Χρονικά* του. Σε άλλο σημείο του *Κατὰ Κέλσου* (2.14), ο Ωριγένης ισχυρίζεται πως ο Φλέγων απέδιδε στον Ιησού δυνατότητες πρόβλεψης του μέλλοντος. Ο Ευσέβιος Καισαρείας, μελετητής κι αυτός του Ιούλιου Αφρικανού, καταγράφει επίσης το απόσπασμα του Φλέγοντα στην *Παντοδαπή ιστορία* του, που γράφτηκε πριν από την *Έκκλησιαστική ιστορία* και σώζεται μόνο σε λατινική μετάφραση. Πολύ αργότερα το ίδιο έκανε και ο Γεώργιος Σύγκελος στο έργο του *Έκλογή χρονογραφίας*. Αναφορά στον Φλέγοντα θα βρούμε και στη *Βιβλιοθήκη* (97) του Φωτίου, ο οποίος παρουσιάζει μια περίληψη των *Όλυμπιάδων*. Άλλες αξιόπιστες πληροφορίες δεν έχουμε, ούτε για την οικογένειά του ούτε για τη μόρφωσή του, ούτε για το πώς έγινε δούλος και πώς στη συνέχεια απελευθερώθηκε.

Το *Αξιοθαύμαστα πράγματα*, όπως και το *Περὶ μακροβίων*, ανήκουν στο είδος που αποκαλείται *παραδοξογραφία*. Καθώς φανερώνει το ίδιο το όνομά του, ενδιαφέρεται για το παράξενο, το *θαυμάσιον*, το *τερατώδες*, αυτό που αποκλίνει από το γνωστό και συνηθισμένο, που αμφισβητεί τους νόμους της φύσης και γι' αυτό ξενίζει και έλκει την προσοχή, προκαλεί την απορία: *παράδοξον, ἴδιον, θαυμαστόν, ξένον, ἄπιστον, ἄτοπον*.

Στην αρχαιότητα δεν υπήρχε όρος που να χαρακτηρίζει τέτοια κείμενα, μολονότι κυκλοφορούσαν σε αφθονία. Ο όρος *παραδοξογράφοι*, σύμφωνα με τους μελετητές, συναντάται για πρώτη φορά ίσως σε έναν λόγιο του 12ου αιώνα, τον Ιωάννη Τζέτζη. Ο πρώτος που τον αξιοποίησε ήταν ο Γερμανός φιλόλογος Anton Westermann, εκδότης που ασχολήθηκε με κείμενα αυτού του είδους. Το 1839 εξέδωσε *παραδοξογράφους* —μεταξύ των οποίων και τον Φλέγοντα— με τίτλο *Paradoxographi. Scriptores Rerum Mirabilium Graeci*.

Μπορούμε να αναζητήσουμε αναφορές σε παράδοξες πληροφορίες από πολύ παλιά. Η μυθολογία είναι το βασίλειο του *θαυμαστοῦ*, έννοια που ενέχει την απορία και την έκπληξη. Έτσι είναι λογικό να ανατρέξουμε στον Όμηρο, που καταγράφει πληθώρα μύθων, πολλοί από τους οποίους αναφέρονται σε θαυματουργικές μεταμορφώσεις ή επιστροφές νεκρών από τον Άδη· το έργο του Ηρόδοτου είναι επίσης πλούσιο σε παραδοξογραφικά στοιχεία, τα οποία ούτως ή άλλως αποτελούσαν μέρος της έρευνάς του. Παρόμοια στοιχεία μπορούμε να δούμε ακόμα και στους τραγικούς.

Το είδος αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια και μάλιστα κατά την ύστερη αρχαιότητα. Ήταν μια εποχή που αρεσκόταν στο αλλόκοτο, το τερατώδες, το θαυμάσιο. Τα κείμενα των εθνικών συγγραφέων, όπως και των χριστιανών —για διαφορετικούς λόγους—, ήταν γεμάτα από νεκραναστάσεις, θαυματουργικές θεραπείες και θεοφάνειες. Αλλόκοτα υβριδικά όντα, που αποκλίνουν από τις ανθρώπινες διαστάσεις και την ανθρώπινη μορφή, εμφανίζονται διαρκώς στις αφηγήσεις, καθώς οι φυσικοί νόμοι παρακάμπτονται.

Δεν πρόκειται για κάτι πρωτόγνωρο· δεν είναι καν η έκταση του φαινομένου που το κάνει αξιοπρόσεκτο. Είναι κυρίως το γεγονός πως το θαυμάσιον, το άξιο απορίας, το αίτιο φόβου ή ακόμα και υπαρξιακού τρόμου, υπεισέρχεται παντού και κανείς δεν θεωρεί υποτιμητικό να το εντάξει στο έργο του ή στα αναγνωστικά του ενδιαφέροντα. Η εποχή αναζητά τον εαυτό της, προσπαθεί να ορίσει τα όρια του *ανθρωπίου*, να αντικαταστήσει τον *πολίτην* με τον *άνθρωπον*, να απαντήσει στο ερώτημα που είχε ήδη διατυπώσει με καταλυτική σαφήνεια στην *Ἑλένη* ο Ευριπίδης, «τι είναι θεός, τι μη θεός και τι τ' ανάμεσό τους».

Και δεν είναι τυχαίες τέτοιες αναζητήσεις. Οι εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία άλλαξαν τα όρια του κόσμου και έφεραν τους Έλληνες και τους Ρωμαίους σε επαφή με άλλους πολιτισμούς. Οι θρησκευτικές και ανθρωπολογικές διαφορές, η διαφορετική εννοιολόγηση του κόσμου είχε ως αποτέλεσμα την ανανέωση του ενδιαφέροντος για το ξένο προς τα ελληνικά ήθη, το διαφορετικό και το παράδοξο.

Φαίνεται ότι η τάση των ελληνιστικών χρόνων για συμπληματικά έργα, στα οποία συγκεντρώνονταν διάφορες πληροφορίες, ευνόησε τη δημιουργία του είδους. Πατέρας του θεωρείται ο ποιητής Καλλίμαχος από την Κυρήνη (305–240), ο πρώτος συγγραφέας που συστηματικά συνέλεξε παράδοξα σε ένα έργο με τίτλο *Θαυμάτων τῶν εἰς ἅπασαν τὴν γῆν κατὰ τόπους ὄντων συναγωγή*. Αυτός καθόρισε τον τρόπο γραφής και οι συνεχιστές ένωσαν υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν το υπόδειγμά του. Το έργο του έχει ουσιαστικά χαθεί, όμως ο Αντίγονος ο Καρύστιος, διανοούμενος στην αυλή του Αττάλου Α΄ της Περγάμου κατά το δεύτερο ήμισυ του τρίτου προχριστιανικού αιώνα, έχει πολλές αναφορές σε αυτό στο έργο του *Ιστοριῶν παραδόξων συναγωγή*.

Ο Antonio Stramaglia, που επιμελήθηκε με ιδιαίτερη προσοχή και γνώση μια εξαιρετική έκδοση του Φλέγοντα (De Gruyter, Βερολίνο και Νέα Υόρκη 2011), και την οποία χρησιμοποιήσαμε και εμείς για τη μετάφρασή μας, στην πολυσέλιδη Praefatio του επιχειρηματολογεί επί μακρόν γύρω από τη συνάφεια του συγγράμματος *Περὶ θαυμασιῶν* και του συγγράμματος *Περὶ μακροβίων* καταλήγοντας πως πρόκειται ασφαλώς για ανεξάρτητα έργα. Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγήθηκαν και ο έγκυρος Άγγλος μεταφραστής και σχολιαστής του έργου William Hansen, η Julia Doroszevska και πολλοί άλλοι μελετητές.

Το *Περὶ θαυμασιῶν* σώζεται σε ένα μόνο χειρόγραφο (Palatinus Graecus 398) που συντάχθηκε στην Κωνσταντινούπολη στα τέλη του 9ου αιώνα και σήμερα φυλάσ-

σεται στη Χαϊδελβέργη. Το υλικό χωρίζεται σε οκτώ κατηγορίες: ιστορίες φαντασμάτων (1–3), αλλαγής φύλου και ερμαφρόδιτων (4–10), εύρεσης γιγάντιων οστών (11–19), τερατογενέσεων (20–25), τοκετών από άνδρες (26–27), πολλαπλών κυήσεων (28–31), πρόωρης γήρανσης (32–33) και ιπποκένταυρων (34–35).

Από την πλούσια πλέον βιβλιογραφία, θα προτείνουμε στον αναγνώστη μας ελάχιστα μελετήματα, που μπορούν να αποτελέσουν την αρχή για μια βαθύτερη επαφή με το είδος και τον συγγραφέα μας. Η Julia Doroszewska, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας, αφιέρωσε πολλά άρθρα στον Φλέγοντα. Το βιβλίο της *The Monstrous World: Corporeal Discourses in Phlegon of Tralles' Mirabilia* (Peter Lang, Φρανκφούρτη 2016) αποτελεί απαραίτητο βοήθημα. Ο William Hansen εκπόνησε τη μετάφραση των *Περί θαυμασιών* στα αγγλικά (*Phlegon of Tralles' Book of Marvels*, University of Exeter Press, Έξετερ 1996) με αξιοπρόσεκτη εισαγωγή. Το συλλογικό έργο *Medicine and Paradoxography in the Ancient World* (De Gruyter, Βερολίνο και Βοστώνη 2019) που επιμελήθηκε ο Γιώργος Καζαντζίδης, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας, περιλαμβάνει μερικά σημαντικά μελετήματα για τη σχέση του θαυμαστοῦ και της ιατρικής, γεφυρώνοντας την απόσταση ανάμεσα στο θαῦμα και την επιστήμη. Ο επιμελητής του βιβλίου έχει γράψει πολλά άρθρα για την παραδοξογραφία, από τα οποία ένα ασχολείται με τα θέματα ψυχικής υγείας («Haunted Minds, Haunted Places: Topographies of Insanity in Greek and Roman Paradoxography») δημοσιευμένο στο βιβλίο *Landscapes of Dread in Classical Antiquity: Negative Emotion in Natural*

and Constructed Spaces, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2018, σε επιμέλεια της Debbie Felton). Στα ελληνικά κυκλοφορεί το βιβλίο του Luc Brisson *Το αμφίβολο φύλο: Ανδρόγυνα και ερμαφροδιτισμός στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα* (μτφρ. Νάσος Κυριαζόπουλος, MIET, Αθήνα 2003), μια ενδιαφέρουσα ανάγνωση των σχετικών μύθων του ελληνορωμαϊκού κόσμου.

Το μαρτύριο του Πέτρου

Οι πρώτοι χριστιανοί αποτελούσαν τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, και τα έργα τους είναι συνάμα μέρος μιας τεράστιας κοιτίδας παραδόσεων, δοξασιών, εθίμων και τελετουργιών των περιοχών στις οποίες διαδόθηκαν οι ιδέες τους. Στα πρώτα τουλάχιστον χρόνια της διαμόρφωσης της νέας θρησκείας, η ώσμωση ανάμεσα στο παλιό και το νέο ήταν μεγάλη. Πλάι στη φιλοσοφική και επιστημονική σκέψη της εποχής, που συνήθως απασχολούν τους ερευνητές, βρίσκει κανείς ένα μάγμα ιδεών και αντιλήψεων γεμάτο ανορθολογισμό και μαγικές πρακτικές. Αυτές οι αντιλήψεις, όπως είναι εύλογο, παρεισέφρησαν στα χριστιανικά κείμενα της πρώιμης εποχής.² Το θαύμα, κυρίως ως ίαση που αποκορύφωμά της είναι η νεκρανάσταση, αποτελεί ουσιαστική αναφορά στα επίσημα ευαγγέλια, δηλαδή στις αποδεκτές βιογραφίες του Ιησού· όπως αποτελεί και μέρος της βιογραφίας κάθε θείου άνδρός της εποχής.³ Θαύματα, μαγικές τελετές, ξόρκια εμφανίζονται συχνά στα απόκρυφα χριστιανικά κείμενα, άλλοτε ενταγμένα ομαλά στην αφήγηση και άλλοτε με εχθρική διάθεση από πλευράς του συγγραφέα, που τα

θεωρεί διαβολικά και με την πάταξή τους διαβεβαιώνει για τη δύναμη του Χριστού ως Υιού του Θεού. Ακόμα και έτσι, όμως, τα αποδέχεται.

Έτσι το παράδοξο, ως αυτό που ξεφεύγει από τον λόγο, το δυσερμήνευτο, το θεικό, που όμως αποτελεί μια, έστω ακραία, εκδοχή του πραγματικού, εμφανίζεται και στα χριστιανικά κείμενα. Όπως και οι πιστοί του πολυθεϊσμού, έτσι και οι χριστιανοί πιστεύουν σ' αυτό, έλκονται από αυτό, το αναζητούν για να θεμελιώσουν την πίστη τους αλλά και να νιώσουν το τρομακτικό ρίγος που προκαλεί η πιθανότητα μιας διάρρηξης της κανονικότητας του κόσμου, της φυσικής πραγματικότητας. Καθόλου δεν θα μας ξένιζε αν το χριστιανικό ποίμνιο στην καθημερινότητά του ήταν ανάμεσα σε αυτούς που άκουγαν ιστορίες ερμαφρόδιτων ή γιγάντων· και που τις πίστευε. Έστω κι αν αιτιολογούσε διαφορετικά τον λόγο της ύπαρξης αυτών των πλασμάτων.

Τα λεγόμενα απόκρυφα χριστιανικά κείμενα είναι ένας κόσμος εξαιρετικά πλούσιος σε πληροφορίες για την καθημερινή ζωή. Είναι η μεγάλη πηγή της χριστιανικής υμνογραφίας και της εικονογραφίας. Παράλληλα, μας δείχνουν με ενάργεια τον πλούτο των συγκρουόμενων ιδεών ως τη διαμόρφωση του τελικού δόγματος, ιδέες που διάσπαρτα συνεχίζουν να υπάρχουν και να δρουν στο κέντρο αλλά και στις εσχατιές της χριστιανικής οικουμένης για πολλούς αιώνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι γνωστικές απόψεις, που είχαν μεγάλη δύναμη τους πρώτους αιώνες, αλλά και αργότερα, όταν πια

καταδικάστηκαν, συνέχισαν να κυκλοφορούν, όπως φαίνεται σε κείμενα ακόμα και του 5ου ή 6ου αιώνα.

Τα απόκρυφα είναι παρεξηγημένα έργα. Δεν έχουν σχέση με τον αποκρυφισμό, τον μυστικισμό, κάποιου είδους αρχαία σοφία που υποτίθεται ότι εξηγεί το παρελθόν και προετοιμάζει για το μέλλον αποκαλύπτοντας τη μία και μοναδική αλήθεια. Δεν είναι σκοτεινά κείμενα με ύποπτους σκοπούς. Είναι απλώς εξωβιβλικές αφηγήσεις που είτε ενσωματώνουν ήδη υπάρχουσες παραδόσεις για τη ζωή των προσώπων της Καινής Διαθήκης είτε κατασκευάζουν φανταστικές ιστορίες που οι συγγραφείς τους συχνά δημοσίευαν με το όνομα ενός επιφανούς χριστιανού.

Στα απόκρυφα κείμενα ανήκουν και οι *Πράξεις Πέτρου*. Γράφτηκαν το δεύτερο ήμισυ του 2ου αιώνα, και έτσι ανήκουν χρονικά στην ίδια περίοδο με το έργο του Φλέγοντα. Πρόκειται για μία από τις παλαιότερες Απόκρυφες Πράξεις των Αποστόλων. Όπως για πολλά παρόμοια κείμενα, μάλλον δεν θα μάθουμε ποτέ τον συγγραφέα του, μπορούμε ωστόσο να εικάσουμε ότι πρόκειται για Έλληνα ή ελληνόφωνο κάτοικο της Μικράς Ασίας με περιορισμένες γεωγραφικές γνώσεις, όπως δείχνουν οι αναφορές του στην πόλη της Ρώμης, την οποία προφανώς δεν είχε επισκεφθεί.

Όπως μας αφήνει ο τίτλος να καταλάβουμε, το έργο μιλά για τη ζωή, τη διδασκαλία, τα θαύματα και τον μαρτυρικό θάνατο του Πέτρου. Για να γράψει το δικό του κείμενο, ο άγνωστος συγγραφέας χρησιμοποίησε ως πρότυπο τις *Πράξεις Ιωάννου*, έργο της ίδιας περιόδου, που φαίνεται να το γνώριζε πολύ καλά, και οι οποίες τον

επηρέασαν όχι μόνο ως προς το περιεχόμενο, τη δομή και τις ιδέες αλλά και ως προς τη γλώσσα. Μέρος του έργου, εκτός από τους κώδικες στην ελληνική, έφτασε ως εμάς και σε λατινική μετάφραση, γνωστή με τον τίτλο *Acta Petri cum Simone*, αλλά και σε μια μικρή κοπτική παραλλαγή, που έχει γνωστικές επιρροές.

Το τέλος του κειμένου έχει τον ιδιαίτερο τίτλο *Μαρτύριον Πέτρου* και θεωρείται ένα αυτόνομο κείμενο, το οποίο συνενώθηκε με τις *Πράξεις* επειδή τις συμπλήρωνε και ολοκλήρωνε τον βίο και το μαρτυρικό τέλος του αποστόλου. Το *Μαρτύριον* ήταν γραμμένο στα ελληνικά, αλλά έγινε ευρύτερα γνωστό από τη λατινική μετάφρασή του. Μεταφράστηκε επίσης σε διάφορες γλώσσες, όπως σλαβονικά, συριακά, αρμενικά, αιθιοπικά και κοπτικά. Επικεντρώνεται στη σύγκρουση του Πέτρου με τον Σίμωνα τον Μάγο, μια ιστορία γνωστή και πολυσυζητημένη στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες αλλά και αργότερα.⁴

Η λέξη *μάγος* είναι περσικής προέλευσης και, στην εποχή που μας ενδιαφέρει, χαρακτήριζε κάθε λογής γητευτές, όπως ο Βαριησούς ή Ελύμας, που αναφέρεται στις *Πράξεις των Αποστόλων* (13:4–11), ή ο Αλέξανδρος ο Αβωνοτειχίτης, που την ιστορία του διασώζει ο Λουκιανός στο καυστικό του κείμενο *Άλέξανδρος ἢ ψευδομάντις*.⁵ Στα έργα του Στράβωνα, του Πλίνιου, του Λουκανού, του Θεόφραστου και του Λουκιανού βρίσκουμε πολλές αναφορές στις περίφημες μάγισσες⁶ της Θεσσαλίας, που ήξεραν από βότανα και ξόρκια. Όλες τους ήταν από την πλευρά του κακού και ανήκαν στον σκοτεινό κόσμο της

νύχτας, της Εκάτης και των δαιμόνων. Με τα μάγια τους διέστρεφαν τα μυαλά των ανθρώπων και όριζαν τη θέλησή τους, ξυπνούσαν μέσα τους άνομα πάθη, τους οδηγούσαν σε ήττες και καταστροφές. Είχαν στη διάθεσή τους μαγικά μολύβδινα πλακίδια, τους καταδέσμονες, που πάνω τους ήταν χαραγμένα ξόρκια και άγνωστα δυσπρόφερτα ονόματα δαιμόνων. Κατάλληλα τοποθετημένα και ανάλογα με τον σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκαν, μπορούσαν να αλλάξουν την προδιαγεγραμμένη ροή των πραγμάτων, να ενισχύσουν τις πιθανότητες μιας νίκης στον ιππόδρομο ή το δικαστήριο, την κατάκτηση της καρδιάς του αγαπημένου προσώπου. Η μαγεία δηλαδή στον ελληνορωμαϊκό κόσμο προσπαθούσε να αλλάξει την πορεία της φύσης με υπερφυσικούς τρόπους.

Η ιστορία πολλών προσώπων που εμπλέκονταν στη διαμόρφωση του πρώιμου χριστιανισμού είναι βυθισμένη στις σκιές, καλυμμένη από τα πάθη της εποχής που αναζητούσε τους τρόπους να συγκροτήσει μια εκκλησία και ένα δόγμα. Τα πρόσωπα αυτά ήταν συχνά φορείς σημαντικών ιδεών που έφτασαν όμως ως εμάς μέσα από τα γραπτά των αντιπάλων τους, άρα διαστρεβλωμένες. Ίσως μάλιστα να είχαν παίζει σπουδαιότερο ρόλο απ' ό,τι σήμερα εικάζουμε.

Ο Σίμων ο Μάγος έζησε στα μέσα περίπου του 1ου αιώνα μ.Χ. και θεωρείται ότι ίσως υπήρξε ιδρυτής θρησκευτικής ομάδας με πρώιμες γνωστικές αντιλήψεις, όπως φανερώνεται και από τη φράση *οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἢ καλουμένη μεγάλη* (Πράξεις 8:9–10). Είχε αποκτήσει φήμη και οπαδούς, γι' αυτό και απασχόλησε πολλούς συγγραφείς της πρώιμης χριστιανικής παράδοσης,

όπως ο Ιουστίνος, ο Ειρηναίος, ο Ιππόλυτος και ο Ωριγένης. Από τα έργα τους μαθαίνουμε πως καταγόταν από τη Σαμάρεια, όπου βαπτίστηκε χριστιανός. Τότε συνάντησε πρώτη φορά τον Πέτρο, που είχε αποσταλεί από την εκκλησία των Ιεροσολύμων μαζί με τον Ιωάννη για να βοηθήσουν τον απόστολο Φίλιππο στη διάδοση του χριστιανισμού στην περιοχή.

Σύμφωνα με τις Πράξεις των Αποστόλων (8:14–24), όταν ο Σίμων είδε ότι μεταβίβαζαν το Άγιο Πνεύμα με την επίθεση των χεριών του Πέτρου πάνω στο κεφάλι των πιστών, του πρόσφερε χρήματα για να λάβει το χάρισμα. Ο Ιουστίνος στην *Α΄ Απολογία* του (26.1–5) σημειώνει ότι επισκέφθηκε τη Ρώμη στα χρόνια του αυτοκράτορα Κλαύδιου και εντυπωσίασε τους Ρωμαίους με τα μαγικά του τεχνάσματα, σε τέτοιο βαθμό που έστησαν για χάρη του ανδριάντα. Ο Επιφάνιος στο *Πανάριον* (238–245) τον θεωρεί ως τον πρώτο αιρετικό και του καταλογίζει μύριες όσες ασχήμιες, πως ήταν μάγος (γόης, κατά το κείμενο), πως παρουσίαζε την ερωμένη του, Ελένη, ως Άγιο Πνεύμα, και γενικά έπλασε γι' αυτόν την εικόνα του διαβολικού και επικίνδυνου απατεώνα.

Ένα χριστιανικό μυθιστόρημα, γνωστό με τον τίτλο *Κλήμεντος Όμιλαιο*, έχει ως βασικό του ήρωα τον Σίμωνα, τον οποίο εμφανίζει ως επιτομή πολλών μάγων μιας ολόκληρης εποχής που συγκρούστηκαν με την αρχόμενη εκκλησία την εποχή που προσπαθούσε να διαμορφώσει το δόγμα της.⁷ Πολλά χρόνια μετά την υποτιθέμενη σύγκρουσή του με τον Πέτρο, έχουμε μαρτυρίες για πυρήνες σιμωνιανών οι οποίοι δημιουργούσαν προβλήματα στις χριστιανικές κοινότητες που υποστήριζαν το ορθό δόγμα.

Στο *Μαρτύριον Πέτρου*, ο Σίμων εμφανίζεται ως κακόβουλος μάγος που ξεγελά τους ανθρώπους με φτηνά τεχνάσματα, εντυπωσιάζοντας ένα εύπιστο πλήθος.⁸ Στην πάλη του με τον Πέτρο, που έχει πολλά θεαματικά στοιχεία, φαίνεται να αντικατοπτρίζεται η πάλη του κακού με το καλό, της αίρεσης με την αλήθεια της Εκκλησίας.

Προς το τέλος της αφήγησης, ο Πέτρος αποφασίζει να φύγει από τη Ρώμη για να σωθεί από τους διώκτες του. Συναντά ωστόσο τον Ιησού που εισέρχεται στη Ρώμη, και τον ρωτά: «Κύριε, πού πηγαίνεις;» Από τη λατινική εκδοχή προέρχεται η περίφημη φράση «*Domine quo vadis?*»), που πυροδότησε σωρεία δοκιμίων και καλλιτεχνικών έργων (ζωγραφική, μουσική και λογοτεχνία). Το 1895 ο Πολωνός συγγραφέας Henryk Sienkiewicz εξέδωσε το μυθιστόρημα *Κβο Βάντις; Μια αφήγηση για την εποχή του Νέρωνα*, που έγινε παγκόσμια επιτυχία. Το 1905 ο συγγραφέας του βραβεύτηκε με το Νομπέλ Λογοτεχνίας. Το μυθιστόρημα κυκλοφορεί στα ελληνικά σε μετάφραση Μιχαήλ Πριονιστή (εκδ. Ζουμπουλάκης – Βιβλιοθήκη για όλους, Αθήνα 2012). Το μυθιστόρημα έγινε η βάση του σεναρίου της γνωστής ομώνυμης χολιγουντιανής ταινίας σε σκηνοθεσία Mervyn LeRoy το 1951. Στη ζωγραφική ενέπνευσε πίνακες σε ζωγράφους όπως ο Ιταλός αναγεννησιακός Annibale Caracci και ο επίσης Ιταλός ζωγράφος της εποχής μπαρόκ Giovanni Odazzi. Ο Γάλλος συνθέτης Jean Nouguès συνέθεσε όπερα με τον ίδιο τίτλο σε λιμπρέτο Henri Cain στις αρχές του 20ού αιώνα. Το επεισόδιο δεν αναφέρεται πουθενά αλλού.

Για τη μετάφραση του *Μαρτυρίου* χρησιμοποιήσαμε την έκδοση του Constantin von Tischendorf, *Acta Apostolorum Apocrypha* (1851). Ο Ιωάννης Καραβιδόπουλος έχει επιμεληθεί μια αξιόλογη δουλειά πάνω στα απόκρυφα κείμενα με μεταφράσεις στη νέα ελληνική (*Απόκρυφα χριστιανικά κείμενα*, εκδ. Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη, Α' τόμος 1999 και Β' τόμος 2004). Για τον Σίμωνα τον Μάγο εξακολουθεί μέχρι σήμερα να αποτελεί πολύτιμο βοήθημα το βιβλίο του G. R. S. Mead, *Simon Magus: An Essay on the Founder of Simonianism*, που πρωτοεκδόθηκε το 1892. Ενδιαφέροντα άρθρα σχετικά με τη μαγεία βρίσκουμε στο βιβλίο που επιμελήθηκαν οι Jan N. Bremmer και Jan R. Veenstra, *The Metamorphosis of Magic from Late Antiquity to the Early Modern Period* (Peeters, Λουβένη 2003). Σημαντικές παρατηρήσεις για τον κόσμο των απόκρυφων βρίσκουμε στο βιβλίο του Δημήτρη Κυρτάτα, *Απόκρυφες Ιστορίες. Μύθοι και Θρύλοι από τον κόσμο των πρώτων χριστιανών* (Άγρα, Αθήνα 2006).

Σημειώσεις

1. Ο Φλέγων αφιέρωσε στον Αλκιβιάδη το βιβλίο του για τις *Ολυμπιάδες*. Βλ. παρακάτω.
2. Βλ. Chr. Faraone, *Ελληνική ερωτική μαγεία*, μτφρ. Μαν. Παπαθωμόπουλος, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 2004, σ. 101 κ.ε.
3. Βλ. Βάιος Λιαπής, *Πού εχάθηκε ο σοφός; Λουκιανός, Το τέλος του Περεγρίνου και Ευσέβιος Καισαρείας, Απάντηση στον Σωσιανό Ιεροκλή*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2020.
4. Ο Σίμων θεωρείται ότι αποτέλεσε το πρότυπο του Φάουστ. Στον όγδοο κύκλο της Κόλασης, στη *Θεία Κωμωδία*, ο Δάντης μιλά γι' αυτούς που αμάρτησαν διαπράττοντας σιμωνία. Αποτυπώματα της σύγκρουσης με τον Πέτρο βρίσκουμε στη ζωγραφική. Ενδιαφέρον για τον Σίμονα έδειξαν οι δημιουργοί κόμικς. Στην όπερα του Αρίγκο Μπόιτο *Νέρωνας*, ένας από τους ήρωες είναι ο Σίμων ο Μάγος.
5. Βλ. την εισαγωγή στο κείμενο του Δημήτρη Ι. Κυρτάτα, στο Λουκιανός, *Αλέξανδρος ή Ψευδομάντης και Ανώνυμος, Μοντάνος ο Ψευδοπροφήτης*, μτφρ. Αλόη Σιδέρη, Άγρα, Αθήνα 2005.
6. Η λέξη *μάγισσα* είναι νεότερη κατασκευή. Στα αρχαία ελληνικά δεν υπάρχει θηλυκό του *μάγος*. Οι μάγισσες αποκαλούνταν συνήθως *φαρμακεύτριαι*. Ακόμα και η Κίρκη στον Όμηρο «πολυφάρμακος» χαρακτηρίζεται.
7. Βλ. Δημήτρη Ι. Κυρτάτα, «Κλημέντια: Εισαγωγή», στο Ι. Δ. Καραβιδόπουλος (επιμ.), *Απόκρυφα χριστιανικά κείμενα*, τόμ. 2, Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 337–349.
8. Βλ. Δημήτρη Ι. Κυρτάτα, «The holy man and the sorcerer or How to distinguish between good and evil in early Christianity», στο *Esorcizzare il male: Credenze e superstizioni a Bisanzio*, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini di Venezia, Αθήνα 2006, σ. 31–40.